

Міністерство освіти і науки України  
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка  
Факультет іноземної філології

Дипломна робота  
магістра

з теми «Ідейно-тематичне наповнення прози Салмана Рушді»

Виконала: студентка 2 курсу,  
групи Angb1M17  
спеціальності 014 Середня освіта  
(Мова та література (англійська),  
**Христенко Наталія Романівна**  
Керівник: Кшевецький В.С.  
кандидат філологічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2018 р.

**ЗМІСТ**

<b>ВСТУП.....</b>	<b>4</b>
<b>РОЗДІЛ 1. ОСВОЄННЯ «СХІДНОЇ» ТЕМИ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЛІТЕРАТУРАХ.....</b>	<b>8</b>
<b>РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ С. РУШДІ СУЧАСНИМ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВОМ.....</b>	<b>30</b>
<b>РОЗДІЛ 3. ІДЕЙНО-ТЕМАТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ РОМАНІВ С. РУШДІ .....</b>	<b>40</b>
<i>3.1. «Опівнічні діти» як зразок новітнього роману .....</i>	<i>40</i>
<i>3.2. Тема народження світу і людини у романі «Сором».....</i>	<i>59</i>
<b>РОЗДІЛ 4. ТЕМА МИНУЩОСТІ ЖИТТЯ В РОМАНІ «ОСТАННІЙ ПОДИХ МАВРА» .....</b>	<b>71</b>
<b>ВИСНОВКИ .....</b>	<b>79</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ .....</b>	<b>82</b>

## ВСТУП

Одне з провідних місць серед письменників східного походження, які пишуть англійською мовою, належить Салману Рушді. Сильову манеру письменника вважають центральною для феномена “нового індійського роману” 1980-х рр., який пов’язують із творчістю В.Сета, Р.Містрі, А.Рой, А.Десай, А.Чодгурі та ін. Твори С.Рушді спростовують однозначну літературну класифікацію, потребуючи глибшого аналізу з урахуванням багатьох літературних та культурологічних факторів.

Українські читачі сьогодні мають змогу долучитися до автентичного Салмана Рушді завдяки першому українському перекладу роману «Опівнічні діти» («Midnight’s Children», 1981). Ця книжка руйнує поширене сприйняття письменника як автора «Сатанинських віршів» і переконує, що тональність і стиль подальших творів Рушді визначає насамперед роман «Опівнічні діти».

Загалом, кінець ХХ ст. характеризується вкрай важливими тенденціями в культурному та літературному житті Європи. Мова йде про різноманітність художніх стилів, які до того ж часто синтетично пов’язані між собою. Паралельне існування різних літературних напрямків, поширення постмодернізму в різних національних літературах все ще потребують наукового і критичного осмислення. Творчість письменників-емігрантів із країн Сходу, які беруть активну участь у західних культурних процесах, викликає особливий інтерес у літературі Великої Британії саме кінця ХХ ст. Творчий доробок таких авторів не тільки репрезентує загальні тенденції новітньої англійської літератури, а й свідчить про оформлення своєрідної течії в її межах. Провідними й плідними фігурами літературного життя Англії стали, серед інших, нобелівський лауреат Відіадхар Найпол (виходець із Тринідаду), японець Казуо Ішігуро, китаєць Тімоті Мо, нащадок пакистанського емігранта Ханіф Курейші та Салман Рушді, індієць за походженням. У творчості таких письменників (“експатріантів”, як інколи називає їх сучасна критика) спостерігається оригінальна творча

взаємодія різних культурних традицій і художніх стилів, властивих як східним, так і західним світоглядним парадигмам.

**Актуальність обраної теми.** Попри значну кількість досліджень літературного процесу в Англії ХХ ст. як у зарубіжному, так і вітчизняному літературознавстві (праці Г. Анікіна, О. Бандровської, О. Гончаренко, Н. Жлуктенко, В. Івашевої, І. Києнко, Т. Красавченко, Н. Михальської, С. Павличко, К. Шахової; М. Бредбері, Б. МакГейл, П. Во, М.К. Букер та ін.), творчість авторів, які заявили про себе в останній третині минулого сторіччя, поки що залишається малодослідженою. Бракує монографічних праць, що містили б системний аналіз творчості митців, котрі посіли помітне місце у літературному житті Англії та набули світового визнання.

З-поміж останніх недостатньо дослідженою залишається і творчість Салмана Рушді. Поміж зарубіжних робіт переважають матеріали, так чи інакше пов'язані з релігійним та ідеологічним протистоянням навколо роману “Сатанинські вірші” (1988). Існує надто мало досліджень, що були б сконцентровані на питаннях особливого типу художності текстів Рушді (серед останніх – праця білоруської дослідниці А.Калічкіної [46]). До того ж у літературознавчих розвідках розглядаються переважно лише окремі аспекти художніх здобутків автора (статті зі збірок за редакцією М.К.Букер, Д.Фоккеми), тоді як таке неоднозначне явище, як проза С.Рушді, потребує саме синтезуючого дослідження. Романи письменника незмінно привертають великий інтерес читацької аудиторії, майже всі вони отримували літературні премії чи критичні відзнаки, перекладені багатьма мовами світу.

Українському читачеві тексти С.Рушді поки що залишаються недостатньо відомими. Щоправда, в російських перекладах доступні романи “Сором” (1983, рос. пер. 1989), “Останній подих Мавра” (1995, рос. вид. 1999), декілька оповідань збірки “Схід, Захід” (1994) [101]. У нечисленних відгуках вітчизняних критиків, за поодинокими винятками [54], превалює рецепція прози Рушді крізь призму постколоніального дискурсу [129; 44],

тоді як концепти саме поетики його творів ще не дістали належного висвітлення.

З огляду на сказане, аналіз ідейно-тематичного наповнення прози С.Рушді має істотне теоретичне та історико-літературне значення. Пошук у цьому напрямі дасть змогу виробити системне бачення його поетики, що є необхідним для створення адекватних художніх перекладів прози письменника і впровадження доробку автора в освітні програми, пов'язані з опануванням сучасних мультикультурних явищ у літературі англомовного світу.

Матеріали дослідження мають **практичне значення** для розробки загальних навчальних програм з історії літератури та спеціальних курсів з вивчення англійського роману ХХ сторіччя. Результати роботи можуть бути використані для подальшого поглибленого вивчення сучасного англомовного роману та інших текстів С.Рушді.

Основним **об'єктом аналізу** є романи С.Рушді “Опівнічні діти” (*Midnight's Children*), 1981; “Сором” (*Shame*), 1983; “Останній подих Мавра” (*The Moor's Last Sigh*), 1995. Вибір текстів пояснюється тим, що в них найвиразніше виявляються художні доміанти прози С.Рушді, тобто повторюваність образних рішень, які визначають своєрідність творчої манери автора. Вони дозволяють простежити в динаміці художні пошуки Рушді-письменника у 1980 – 90-х рр.

**Мета роботи** – охарактеризувати ідейно-тематичне наповнення романів С.Рушді як цілісних і складних художніх систем і виявити зв'язок творчості С.Рушді із процесами художньої еволюції.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язати такі **завдання**:

- визначити специфіку художнього освоєння С.Рушді східної тематики у контексті орієнтальних пошуків літератури Заходу;
- на основі інтерпретації ідейно-тематичного наповнення романів С.Рушді визначити доміанти творчості письменника;

- простежити модифікації авторської художньої моделі в діахронічному розрізі.

Для реалізації поставленої мети і завдань застосовуємо, переважно, **описовий метод**. Текстуальний аналіз поетологічних рівнів романної структури, зокрема, хронотопу, здійснений на теоретичних засадах, визначальних для праць Б.Томашевського, М.Гаспарова, М.Полякова, О.Жолковського та інших теоретиків [119; 43; 38; 90]. Враховані також елементи постколоніального прочитання літературних текстів.

Серед робіт, що склали основу **методологічного підґрунтя** дослідження – наукові розробки М.Бахтіна, В.Жирмунського, Б.Томашевського, Л.Гінзбург, А.Михайлова, Є.Мелетінського [6; 7; 35; 119; 23] та інших вчених. Аналіз окремих рівнів поетики романів Рушді базується на відповідних дослідженнях, у яких приділено увагу вивченню особливостей часопростору тексту (М.Бахтін [6], А.Гуревич [28], В.Топоров [120], Ю.Лотман [68], Н.Копистянська [55], П.Рікер [98] тощо).

**Наукова новизна** роботи полягає у спробі визначити ідейно-тематичне наповнення романів С.Рушді як цілісних і складних художніх систем.

Магістерська робота обговорювалася на засіданні кафедри германських мов і зарубіжної літератури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Основні її положення висвітлювались у доповідях на звітній конференції студентів та магістрантів за підсумками науково-дослідної роботи у 2017 році, результатом чого стала одна публікація.

**Структура дослідження** зумовлена послідовністю розв'язання поставлених завдань і включає вступ, чотири розділи, висновки та список використаних джерел. Повний обсяг основного тексту складає 90 сторінок; список використаних джерел налічує 134 позиції.

## ВИСНОВКИ

Дослідження ідейно-тематичного наповнення романів С.Рушді дозволяє зробити наступні висновки.

Характеризуючи місце Рушді в контексті художнього освоєння орієнтальної тематики, можна зазначити, що аналізовані романи свідчать про приналежність письменника до того типу художнього відображення східного світу, який у літературознавстві названо “внутрішнім”, або імпліцитним. Рушді усвідомлював існування тривалої традиції західного орієнталістського письма або його проявів навіть у творчості тих західних письменників, які прагнули до об’єктивного відображення реалій і особливостей східної культури. Тому своїми текстами він вступає у свідому полеміку зі звичними способами художнього освоєння східної культури, так само як і з утвердженою західними орієнталістськими студіями образністю. В романах Рушді присутні безпосередні й приховані алюзії до художніх елементів деяких західних літературних текстів з орієнтальною тематикою (роману Е.М.Форстера “Поїздка в Індію”, оповідань Кіплінга про Індію тощо). Інтертекстуальна полеміка зі згаданими творами проявляється на різних рівнях поетики романів С.Рушді, особливо часопросторової побудови.

У романах письменник ефективно використовує художні прийоми, поширені в західній літературі, але з метою спростування західних стереотипних уявлень про Схід. Рушді пропонує художній світ, у якому східні та західні культурні концепти виявляються настільки органічно пов’язаними і взаємозумовленими, що їх неможливо однозначно розділити.

Для більшості західних письменників орієнтальна тематика була пов’язана із питанням стосунків між західною і східною цивілізаціями. Загалом, для таких авторів характерні погляди на інший культурний світ з оксидентальних ціннісних позицій. Як відомо, навіть англо-індійські письменники, які від народження значну частину життя провели в Індії, не втрачали усвідомлення своєї причетності передусім до культури Заходу й у

своїх художніх творах втілювали відповідне бачення іншого, східного життя (Р.Кіплінг). Своїми творами Рушді обстоює самодостатню цінність східної культури, її право на самовизначення на основі внутрішніх, властивих їй критеріїв. Письменник повсякчас критично деконструє спроби представників західного світу наділяти східну цивілізацію онтологічною цінністю лише на основі її контактів із західною (найбільш помітна критична увага автора до цих питань у романах “Опівнічні діти” та “Останній подих Мавра”). Основний ракурс художнього відтворення східних реалій у романах Рушді свідчить про перевагу художніх інтенцій письменника до саморозкриття особливостей східного життя, а не зіставлення або порівняння їх зі звичаями життя західного. Рушді демонструє абсурдність будь-яких міркувань на кшталт “вторинності” східної культури, піддає об’єктивній критичній оцінці західні уявлення про визвольну чи просвітницьку місію західних колонізаторів.

Водночас, як визнавали самі східні реципієнти, тексти Рушді позбавлені будь-яких інтенцій до виправдовування або доведення значимості культури Сходу в порівнянні з культурою Заходу. Така зорієнтованість автора на художнє представлення східної культури як самоцінного і самодостатнього феномена особливо важлива, якщо врахувати поступову інтеграцію Рушді в західну культуру в період написання аналізованих текстів. Тим він вирізняється серед тих письменників “незахідного” походження (А.Чодгурі, частково В.Найпол), яких ситуація зміни культурного середовища спонукала до певної “захисної” позиції щодо культури своїх країн у створюваних ними художніх текстах, з огляду на домінування західних моделей мислення серед потенційної читацької аудиторії.

Разом з тим, Рушді далекий від ідеалізації або перебільшення цінності східного способу життя. Деміфологізацію ідеалістичних уявлень про Схід письменник здійснює висвітлюючи негативні реалії політичного, соціального або побутового життя в східних країнах (наприклад, репресивні



заходи уряду Індіри Ганді, відокремлення Пакистану від Індії, невинуваті трагічні наслідки громадянської війни в Бангладеш 1971 року (“Опівнічні діти”); політичні інтриги в новоствореному Пакистані (“Сором”); омасовлення східного суспільства, зростання націоналістичних тенденцій в Індії наприкінці ХХ ст. (“Останній подих Мавра”).

Рушді не просто відображає мультикультуральний характер східної культури, але й художньо наголошує на доцільності та актуальності такого світогляду за сучасних умов. Мультикультуральне бачення письменника в постмодерністському контексті відбивається у відповідних синкретичних особливостях поетики на різних структурних рівнях досліджуваних романів.

Художні моделі романів С.Рушді свідчать про поєднання різних видів сприйняття часу – історичного (лінійного) та міфологічного (циклічного) (“Опівнічні діти”), художнього та документального (“Сором”). Аналізовані романи письменника наділені “відкритим” художнім часом, що веде до взаємодії особистісних та історичних концепцій буття, індивідуальних особливостей персонажів та закономірностей національного становлення. Особлива увага в романах Рушді приділена розкриттю складної природи реальності та її художньої репрезентації, виявленню взаємодії приватного та історичного буття. Паралельне розгортання кількох часопросторових площин особливо помітне у романах “Сором” та “Останній подих Мавра” на різних рівнях поетологічної будови текстів.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анализ стилей зарубежной художественной и научной литературы: Межвуз. сб. Вып. 5. Л. : Издво Ленингр. ун-та, 1987. 914 с.
2. Антологія світової літературнокритичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 1996. 632 с.
3. Бабушкин С.А. Пространство и время художественного образа : автореф. дис ... канд. философ. наук. Л., 1971. 20 с.
4. Баженова М.В. Опыт герменевтики ситуации стыжения. *Текст – 2000: Теория и практика. Междисциплинарные подходы: Материалы Всероссийской научной конференции. Часть II.* Ижевск, 2001. С. 92-93.
5. Банвіль Д. Інтерв'ю із Салманом Рушді : Пер. з англ. О.Левченко. *Всесвіт.* 1994. № 8. С. 147–150.
6. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. М. : Худож. литра, 1975. 504 с.
7. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. М. : Искусство, 1986. – С. 199-216.
8. Берегуляк А. Магічний реалізм та літературний міф – зцілення чи панацея у постколоніальному контексті? “Дім духів” І.Альенде та “Дім на горі” В.Шевчука. *Сучасність.* – 1993. №3. С. 67-75.
9. Біблія. Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту : Пер. з давньоєвр. та гр. К.: Ukrainian Bible, 1992. 1255 с.
10. Бонгард-Левин Г.М. Древнеиндийская цивилизация. Философия, наука, религия. М.: Наука, 1980. 333 с.
11. Брагинский И.С. Западновосточный синтез в “Диване” Гёте. *Гёте И.В. Западновосточный диван.* М., 1988. С. 572-599.
12. Введение в литературоведение. Литературное произведение: Основные понятия и термины / Л.В.Чернец, В.Е.Хализев, С.Н Бройтман и др.; Под ред. Л.В.Чернец. М.: Высш. школа. Издательский центр “Academia”, 1999. 556 с.

13. Велигина Н.Г. Первый постмодернистский роман Барнса в перспективе его писательского развития. *Від бароко до постмодернізму: Зб. наук. праць*. Д.: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2000. С. 135 – 143.
14. Взаимодействие культур Востока и Запада: Сборник статей. *Вып. 2*. М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1991. 166 с.
15. Вишневская Н.А. Запад есть Запад, Восток есть Восток? Из истории англо-индийских литературных связей в Новое время. М.: Наследие, 1996. 359 с.
16. Вітгенштайн Л. Tractatus LogicoPhilosophicus; Філософські дослідження: Пер. з нім. Є.Поповича. К.: Основи, 1995. 311 с.
17. Володин Э.Ф. Специфика художественного времени. *Вопросы философии*. 1978. №2. С. 132-141.
18. Восток – Запад. Исследования. Переводы. Публикации. М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1988. 291 с.
19. Восток – Запад. Исследования. Переводы. Публикации. М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1985. 272 с.
20. Восток и взаимодействие литератур: Сб. науч. тр. / Тадж. гос. унт. Душанбе: ТГУ, 1987. 157 с.
21. Восток: история, филология, экономика: Сб. статей. Московский гос. ун-т им. М.В.Ломоносова, Ин-т стран Азии и Африки; М.Мейер (ред.). М., 2001. Вып.3. 167 с.
22. Гайжюнас С.В. Роман воспитания. Поэтика и типология жанра: Автореф. дис... канд.филол.н. М., 1980. 23 с.
23. Гинзбург Л.Я. О литературном герое. Л.: Сов.писатель, 1979. –267 с.
24. Голос автора и проблемы романа (О некоторых особенностях современной западной прозы. Д.Затонский, Г.Злобин, А.Зверев, В.Лакшин, С.Микоян, Т.Григорьева). *Иностранная литература*. 1987. №3. С. 201-218.
25. Голос автора и проблемы романа (О некоторых особенностях современной западной прозы. Окончание. Т.Мотылева, Д.Урнов,

- Н. Анастасьев, Д.Затонский). *Иностранная литература*. 1987. №4. С. 201-210.
26. Гринцер П.А. Древнеиндийский эпос. Генезис и типология. М.: Наука, 1974. 422 с.
27. Гундорова Т. Декаданс і постмодернізм: питання мови. *Світовид*. 1995. 1(18). С. 64-75.
28. Гуревич А. Время как проблема истории культуры. *Вопросы философии*. 1969. №3. С. 105-116.
29. Гутерман Ю.О. Поэтика романа Г. Гессе “Игра в бисер” в контексте философии буддизма и даосизма: Автореф. дис ... канд. филол. наук. М., 1999. 16 с.
30. Денисова Т.Н. Історія американської літератури ХХ ст. К.: Довіра, 2002. 318 с.
31. Джеймс Г. Искусство прозы. *Писатели США о литературе: Сб. ст.* М.: Прогресс, 1974. С. 46-63.
32. Днепров В. Идеи времени и формы времени. Л.: Сов.писатель, 1980. 600 с.
33. Дужик Н.С. Повтор як стилетворчий засіб орнаментальної прози (на матеріалі повісті М.Хвильового “Санаторійна зона”). *Мовознавство*. 1994. №4/5. С. 57-61.
34. Дулова Н.В. Хроника как контроверза русского романа. *Судьба жанра в литературном процессе*. – Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 1996. С. 44-62.
35. Женетт Ж. Фигуры. В 2-х т. Т.2. М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1998. 472 с.
36. Жирмунский В.М. Избранные труды. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. Л.: Наука, 1997. 406 с.
37. Жлуктенко Н.Ю. Английский психологический роман ХХ века. К.: Выща школа. Изд-во при Киев. ун-те, 1988. 160 с.

38. Жолковский А.К. Работы по теории выразительности: Инварианты – Тема – Приемы – Текст. М.: АО Издательская группа “Прогресс”, 1996. 344 с.
39. Затонский Д. Искусство романа и XX век. М.: Худож. лит., 1973. 535с.
40. Иванюк Б.П. Метафора и литературное произведение (структурно-типологический, историко-типологический и прагматический аспекты исследования). Черновцы: Рута, 1998. 252 с.
41. Ильин И. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм. М.: Интрада, 1996. 254 с.
42. Индуизм. Джайнизм. Сикхизм: Словарь / Под общ. ред. М.Ф. Альбедиль и А.М. Дубянского. М.: Республика, 1996. 576 с.
43. Историческая поэтика: Итоги и перспективы изучения: *Сб. ст.* / АН СССР, Инт мировой лит. им. А. М. Горького / Редкол.: М. Б. Храпченко и др. М.: Наука, 1986. 335 с.
44. Калининкова Е. Феномен Салмана Рушди: О романе «Сатанинские стихи». *Азия и Африка сегодня*. 1997. №2. С. 58-63.
45. Калинович М. Концепти індійського світогляду. *Література*. К., 1928. С. 88-113.
46. Каличкина А.В. Взаимодействие постмодернистских и постколониальных мотивов в творчестве С.Рушди: Автореф. дис ... к.филол.н. Минск, 2003. 17 с.
47. Карельский А.В. От героя к человеку: Два века западноевропейской литературы. М.: Сов. писатель, 1990. 397 с.
48. Кеттл А. Введение в историю английского романа. М.: Прогресс, 1966. С. 368-380.
49. Киенко І.О. Сучасний англійський комічний роман. К.: АН України. Ін-т л-ри ім. Т.Г.Шевченка, Наукова думка. 1999. 132 с.
50. Киплинг Р. Восток есть Восток: Рассказы. Путевые заметки. Стихи. М.: Худож. лит, 1991. 462 с.

51. Кирдянова Е.Р. Интерпретация художественного текста и лейтмотив. *Текст: Варианты интерпретации: Материалы IV межвузовской научно-практической конференции (19 – 20 апреля 2001 г.)*. Вып.6. Бийск: НИЦ БПГУ, 2001. С.143-147.
52. Кирилук З.В. Искусство создания литературного характера. К.: Высш. школа, 1986. 216 с.
53. Китаинов Д.С. Иран и Запад: история и современный диалог. *Восток – Запад: притяжение, отталкивание*. М.: Институт востоковедения РАН, 1998. С. 934.
54. Коваленко І. Міф і ритуал у романі Салмона Рашиді “Midnight’s Children”. *Ритуально-міфологічний підхід до інтерпретації тексту: Збірник наукових праць / За заг. ред. Л.О.Кисельової, П.Ю.Поберезкіної*. К.: ІЗМН, 1998. С. 89-107.
55. Копистянська Н. Аспекти функціонування простору, просторової деталі в художньому творі. *Молода нація*. 1997. №5. С. 172-178.
56. Кораблева Н.В. Интертекстуальность литературного произведения. Донецк: Кассиопея, 1999. 28 с.
57. Костюк В.І. Поетика фрагменту і художня цілісність твору: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 2000. 17 с.
58. Красавченко Т.Н. От Киплинга к Рашиди. Тема Индии в английской литературе. *Восток – Запад: Литературные взаимосвязи в зарубежных исследованиях. Сборник обзоров*. М.: АН СССР, Ин-т науч. информации по обществ. наукам., 1989. С. 109-144.
59. Красавченко Т.Н. Реальность, традиции, вымысел в современном английском романе. *Современный роман: опыт исследования*. М.: Наука, 1990. С. 127–154.
60. Кузьмин В.В. Поэтика рассказов А.И. Солженицына. Тверь: ТвГУ, 1998. 160 с.
61. Левитан Л.С. Сюжет в художественной системе литературного произведения. Рига: Зинатне, 1990. 512 с.

62. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 636 с.
63. Лиотар Ж.Ф. Состояние постмодерна. М.: Институт экспериментальной социологии, Спб.: Алетейя, 1998. 160 с.
64. Липовецкий М.Н. Русский постмодернизм (Очерки исторической поэтики). Екатеринбург: Урал. гос. пед. унт, 1997. 317 с.
65. Лихачев Д.С. Поэтика древнерусской литературы. *Лихачев Д.С. Избранные работы*: В 3 т. Т.1. Л.: Худож. лит., 1987. 656 с.
66. Література Англії ХХ століття / К.О. Шахова, Н.Ю. Жлуктенко, С.Д. Павличко та ін.; за ред. К.О. Шахової. К.: Либідь, 1993. 400 с.
67. Лой А.Н. Социально-историческое содержание категорий “время” и “пространство”. К.: Наук.думка, 1978. 136 с.
68. Лотман Ю.М. Проблема художественного пространства в прозе Гоголя. *Труды по русской и славянской филологии*. Том XI. Литературоведение. Учен. зап. Тартусского гос. унта. Вып.209. Тарту, 1968. С. 550.
69. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. Семиотические исследования по теории искусства. М.: Искусство, 1970. 384 с.
70. Мазін Д.М. Поетика романів Салмана Рушді: автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.01.04. К. : Б.в., 2003 . 20 с.
71. Мифологический словарь / Гл. ред. Е.М. Мелетинский. М.: Сов. энциклопедия, 1991. 736 с.
72. Михальская Н.П. Английский роман 20 века. М.: Высшая школа, 1982. 192 с.
73. Мостепаненко А. Проблема универсальности основных свойств пространства и времени. Л.: Наука. Ленингр. отд-ние, 1969. 229 с.
74. Мущенко Е.Г. Поэтика сказа. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1978. 287 с.

75. Мущенко Е.Г. Литературный сказ как фольклорная стилизация. *Поэтика литературы и фольклора*. Воронеж: Изд-во Воронежского унта, 1979. С.85-95.
76. Найпол В.С. Невроз обращенных. *Иностранная литература*. 2002. №1. С. 35.
77. Наливайко Д.С. Искусство: Направления, течения, стили. К.: Мистецтво, 1985. 365 с.
78. Ніколаєнко І.В. Салман Рушді. *Вісн. Акад. праці і соц. відносин Федер. профспілок України*. 2002. №2. Ч.2. С. 240-242.
79. Ньюли А. Салман Рушди: Моя жизнь в романе: Беседа с писателем. *Литературная газета*. 1999. 14-21 июля. С.14.
80. Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори / Пер. з іспан. В.Бургардта, В.Сахна, О.Товстенко. К.: Основи, 1994. С. 273-305.
81. Осина Т.К. Художественное пространство и время в системе произведений искусства: Автореф. дис. ... канд. философ. наук. Л., 1989. 18 с.
82. Остудина С.В. Особенности построения характера в романе Г.Белля "Групповой портрет с дамой". *Проблема характера в зарубежных литературах: Сб. науч. трудов*. Свердловск: Свердловский пед. ин-т., 1985. 135 с.
83. Павлычко С.Д. Философская поэзия американского романтизма. Эмерсон. Уитмен. Дикинсон. К.: Наукова думка, 1988. 227 с.
84. Панкевич Г.И. Пространственно-временные отношения в искусстве. *Актуальные вопросы методологии современного искусствознания*. М.: Наука, 1983. С. 299-314.
85. Пащенко Ю.Г. Формула анализа текста. *Текст: Варианты интерпретации: Материалы IV межвузовской научно-практической конференции (19 – 20 апреля 2001 г.)*. Вып.6. Бийск: НИЦ БПГУ, 2001. С. 220 – 231.



86. Пестерев В.А. Постмодернизм и поэтика романа. Историко-литературные и теоретические аспекты. Волгоград: Изд-во Волгоград. гос. ун-та, 2001. 40 с.
87. Поэтика / АН України. Ін-т літератури ім. Т.Г.Шевченка; В.С. Брюховецький (відп. ред.). К.: Наукова думка, 1992. 210 с.
88. Полосухин И.Н. Формы и виды психологизма в современном английском романе. *Проблемы методы и жанра в зарубежной литературе: Сб. науч. тр.* Вып.3. М., 1979. С. 32-45.
89. Поляков М.Я. Вопросы поэтики и художественной семантики. М.: Советский писатель, 1986. 480 с.
90. Потаенко Н.А. К языковому освоению временной структуры действительности. *Вопросы языкознания.* 1984. – №6. – С. 4353.
91. Проблема времени в искусстве и кинематограф. *Труды ВГИК.* Вып. IV. М., 1972. 143 с.
92. Проблемы личности автора в художественном произведении на материале западноевропейской литературы: Сб. науч. тр. Владимир: Изд-во ВГПИ, 1982. 150 с.
93. Пропп В.Я. Собрание трудов. Т.2: Морфология волшебной сказки. Исторические корни волшебной сказки. М.: Лабиринт, 1998. 512 с.
94. Пространство и время в искусстве: Межвуз. сб. науч. трудов. Л., 1988. 171 с.
95. Пространство, время, движение. М.: Наука, 1971. 624 с.
96. Ржевская Н.Ф. Концепция художественного времени в современном романе (Функция “ретроспекций” в романе). *Филологические науки.* 1970. №4. С. 28-41.
97. Ржевский Е.В. Художественное время как эстетическая категория: Автореф. дис ... канд. философ. наук. Л., 1988. 16 с.
98. Рикер П. Время и рассказ. Т.1.: Интрига и исторический рассказ / Т.В. Славко (пер). М.; СПб.: Культурная инициатива: Университетская книга, 2000. 313 с.

99. Ритм, пространство и время в литературе и искусстве. Л.: Наука, 1974. 299 с.
100. Рушди С. Дети полуночи: роман. Санкт-Петербург; Москва : Лимбус Пресс; 2006. 758 с.
101. Рушди С. Прощальный вздох Мавра. СПб.: Лимбус-пресс, 1999. 542 с.
102. Рушди С. Стыд. *Иностранная литература*. 1989. №8. С. 31-100.
103. Рушди С. Стыд. *Иностранная литература*. 1989. №9. С. 5-107.
104. Рушди С. Ты либо нагромождение нейронов, либо бессмертный: Беседа с писателем. *Литературная газета*. 2001. 10-16 января. С. 14.
105. Саїд Е.В. Орієнталізм. К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 511 с.
106. Сидоренко В.О. Художній час як текстоутворююча категорія (на матеріалі “Петербурзьких повістей” М.В.Гоголя): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. К., 1995. 20 с.
107. Синдбадмореход. Избранные сказки, рассказы и повести из “Тысячи и одной ночи”: Пер. с араб. М.А.Салье / Сост., вступ. ст. и прим. И.М. Фильштинского. М.: Правда, 1986. 608 с.
108. Системы личных имен у народов мира. М.: Наука, 1989. 312 с.
109. Скратон Р. Коротка історія новітньої філософії: Від Декарта до Вітгенштайна. К.: Основи, 1998. С. 279-296.
110. Слабоуз В. К вопросу о значении имен собственных в языке, речи и художественном тексте. *Теоретические и прикладные проблемы русской филологии*: Научно-методический сборник. Вып. X. Ч.1. / Отв. ред. В.А.Глущенко. Отв. за выпуск О.Е.Ольшанский. Славянск: СГПУ, 2002. С. 171-175.
111. Слепухов Г.Н. Пространственно-временная организация художественного произведения. *Философские науки*. 1984. №1. С. 64-70.
112. Словарь английских личных имен / Сост. А.И.Рыбакин. М.: 1973. 408 с.

113. Соловьева Н.А. Вызов романтизму в постмодернистском британском романе. *Вестник Московского университета. Серия 9. Филология.* 2000. №1. С. 53-67.
114. Суровцев Ю. Время в композиции романа. *Дружба народов.* 1971. №9. С. 245-255.
115. Тмарченко Н.Д. Русский классический роман XIX века. Проблемы поэтики и типологии жанра. М.: Российский гос. гуманитар. ун-т, 1997. 203с.
116. Темкин Э.Н. Мифы древней Индии. М.: Главная редакция восточной литературы изд-ва "Наука", 1985. 332 с.
117. Теория и история литературы: К 100-летию со дня рождения академика А.И.Белецкого / Отв. ред. Н.Е. Крутикова. К.: Наук. думка, 1985. 325 с.
118. Ткачук О.М. Наратологічний словник. Тернопіль: Астон, 2002. 173 с.
119. Томашевский Б.В. Теория литературы. Поэтика. М.: Аспектпресс, 1996. 334 с.
120. Топоров В.Н. Пространство и текст. *Текст: семантика и структура.* М.: Наука, 1983. С. 227-284.
121. Тюпа В.И. Нарратология как аналитика повествовательного дискурса ("Архиерей" А.П.Чехова). В.И. Тюпа. Приложение к серийному изданию "Литературный текст: проблемы и методы исследования". Серия "Лекции в Твери". Тверь, 2001. С. 31-24.
122. Успенский Б.А. Поэтика композиции. М.: Искусство, 1970. 256 с.
123. Филюшкина С. Современный английский роман. Формы раскрытия авторского сознания и проблемы повествовательной техники. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1988. 184 с.
124. Филюшкина С.Н. Проблема рассказчика в романе У.Коллинза "Лунный камень". *Поэтика литературы и фольклора.* Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1979. С. 144-154.
125. Хализев В.Е. Теория литературы. М.: Высш. школа, 1999. 398 с.

126. Халиф на час. Избранные сказки, рассказы и повести из “Тысячи и одной ночи”: Пер. с араб. М.А.Салье / Сост., вступ. ст. и прим. И.М. Фильштинского. М.: Правда, 1986. 608 с.
127. Хассан І. Культура постмодернізму. *Вікно в світ*. 1999. №5(8). С.102-123.
128. Цибенко Л.Б. Часово-просторова модель роману Крістофа Рансмайра “Останній світ”. Феноменологічне наближення: Автореф. дис ... канд. філол. наук. К., 2001. 20 с.
129. Чепоров Э. Я – Рашди. *Литературная газета*. 1989. 29 березня. С.9.
130. Червінська О.В. Традиційний історичний персонаж і його функції в художньому тексті. *Поетика*. К., 1994. С. 151-166.
131. Шкловский В. Энергия заблуждения. Книга о сюжете. М.: Сов. писатель, 1981. 352 с.
132. Шлегель Ф. Эстетика, философия, критика. М.: Искусство, 1983. 479 с.
133. Шляхтер Н.А. Проблема характера в романе Д.Г.Лоуренса “Радуга”. *Проблема характера в зарубежных литературах: Сб.науч.трудов*. Свердловск, 1991. С. 53-59.
134. Юнг К.Г. Душа и миф: шесть архетипов. К.: Госуд. б-ка Укр. для юношества, 1996. 384 с.